

***Rola ilustracji w narracji osławajającej tematykę śmierci –
i przemijania we współczesnej literaturze dla dzieci –
analiza wybranych pozycji***

***The Role of Illustrations in Narratives Visualizing Death
and Fading Away in Contemporary Children's Literature –
Case Studies***

ABSTRACT

RESEARCH OBJECTIVE: The scientific objective of the article is to present the means of artistic expression used by illustrators to "acquaint" the subject of death and transience in children's literature.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The research problem is contained in the question about the methods of building narrative through illustrations in children's books about death and transience. The research method used is a qualitative analysis of the content of visual materials.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The article characterizes the features and functions of children's literature and the importance of illustrations in works aimed at the youngest. It also refers to the understanding of the processes of transience and transience from the perspective of developmental psychology.

RESEARCH RESULTS: Illustrations in children's literature can help introduce the youngest to the subject of death. The images in the analyzed books build a narrative of reflective exploration of the subject.

CONCLUSIONS, RECOMMENDATIONS AND APPLICABLE VALUE OF RESEARCH: The conclusions drawn from the research are that illustrations in books about passing and leaving can act as a bridge between the world of children's imagination and reality, introducing gradual familiarization with emotions such as sadness, fear or being lost.

→ **KEYWORDS:** **CHILDREN'S LITERATURE, ILLUSTRATIONS IN CHILDREN'S BOOKS, CHILDREN'S UNDERSTANDING OF THE OF DEATH AND FADING AWAY, ILLUSTRATIVE NARRATION, ARTISTIC MEANS OF EXPRESSION IN ILLUSTRATIONS**

Sugerowane cytowanie: Cyboran, B. (2025). Rola ilustracji w narracji osławajającej tematykę śmierci i przemijania we współczesnej literaturze dla dzieci – analiza wybranych pozycji. *Horyzonty Wychowania*, 25(70), 55–64. <https://doi.org/10.35765/hw.2025.2570.07>

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Celem naukowym artykułu jest prezentacja zastosowanych przez ilustratorów artystycznych środków wyrazu „oswajających” tematykę odchodzenia i przemijania w literaturze dla dzieci.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Problem badawczy zawarł się w pytaniu o sposoby budowania narracji poprzez ilustracje w książkach dla dzieci traktujących o śmierci i przemijaniu. Zastosowana metoda badawcza to jakościowa analiza treści materiałów wizualnych.

PROCES WYWODU: W artykule scharakteryzowano cechy i funkcje literatury dla dzieci oraz znaczenie ilustracji w opracowaniach kierowanych do najmłodszych. Przywołano także rozumienie procesów przemijania i odchodzenia z perspektywy psychologii rozwojowej.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Ilustracja w literaturze dla dzieci może pomóc w zapoznawaniu najmłodszych z tematyką śmierci. Obrazy w analizowanych książkach budują bowiem narrację refleksyjnego wnikania w tematykę.

WNIOSKI, REKOMENDACJE I APLIKACYJNE ZNACZENIE WPŁYWU BADAŃ: Wnioskami płynącymi z badań jest konstatacja, że ilustracje w książkach o przemijaniu i odchodzeniu mogą odgrywać rolę pomostu pomiędzy między światem dziecięcej wyobraźni a rzeczywistością, wprowadzając stopniowe osvajanie się z emocjami, takimi jak smutek, lęk czy zagubienie.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** LITERATURA DLA DZIECI, ILUSTRACJA W KSIĄŻKACH DLA DZIECI, ROZUMIENIE PRZEZ DZIECI POJĘCIA ŚMIERCI I PRZEMIJANIA, NARRACJA ILUSTRATORSKA, ARTYSTYCZNE ŚRODKI WYRAZU W ILUSTRACJACH

Wprowadzenie

Problematyka odchodzenia i przemijania jest zagadnieniem trudnym, szczególnie w kontekście wprowadzania w nią najmłodszych. W wielu kulturach zauważyć można nawet pewnego rodzaju tabuizację tej tematyki w odniesieniu do dzieci, które próbuje się jak najdłużej chronić przed szczegółowymi informacjami dotyczącymi śmierci, a przecież jest ona immanentnie związana z naszą egzystencją.

We wprowadzaniu dzieci w te jakże trudne tematy może pomóc literatura traktująca o przemijaniu, której ilustracje próbują korelować z dziecięcymi wyobrażeniami i w przystępny sposób obrazem wyjaśniać skomplikowane kwestie. Ciekawe wydają się także zastosowane przez ilustratorów artystyczne środki wyrazu „oswajające” tematykę odchodzenia i przemijania i budujące narrację refleksyjnego wnikania w tematykę bez tworzenia atmosfery grozy, ale także bez trywializowania tych jakże ważnych zagadnień.

Współcześnie na rynku wydawniczym możemy odnaleźć wiele pozycji literatury dla dzieci podejmujących tematykę śmierci i przemijania. Znaczna część z nich kierowana jest

do dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, co prawdopodobnie łączy się z okresem osławiania najmłodszych z tematyką odchodzenia, przemijania, straty, pustki i samotności. W niniejszym artykule skupiono się na analizie ilustracji w książkach kierowanych właśnie do tej grupy odbiorców. Kryterium, które stanowiło o wyborze przywołanych egzemplifikacji, powiązane było z popularnością pozycji wśród czytelników, czego dowodem były publikowane przez dystrybutorów branży wydawniczej listy sprzedażowe. Obserwując rankingi popularności publikacji portali: czytam.pl, empik.pl, natuli.pl oraz lubimyczytac.pl w 2024 roku, wyodrębniono 10 najczęściej pojawiających się tytułów, które objęto analizą ukierunkowaną na zastosowane w nich zabiegi ilustratorskie. W prezentowanym artykule scharakteryzowano 8 pozycji odautorsko wybranych ze zbioru rankingowego, które w ocenie autorki prezentowały najciekawsze podejścia w obrazowaniu narracji literackiej.

Pośród podstawowych cech ilustracji w książkach dla dzieci, które przywołuje Beata Mazepa-Domagala (2008, s. 330), odwołując się do Elżbiety Siekierkowskiej i Ignacego Witza, wymienia się: atrakcyjność, czytelność, realizm, kolor, różnaitość. Kategorie te zostały wykorzystane jako swoisty klucz do analizy, ze szczególnym uwzględnieniem symboliki postaci, wykorzystanej kolorystyki oraz relacji z warstwą tekstową.

Podstawowe cechy i funkcje literatury dla dzieci

Literatura dla dzieci (dziecięca) to bardzo obszerne zagadnienie, nad którym pochyla się badacze reprezentujący różne dyscypliny naukowe. Większość ustaleń definicyjnych akcentuje fakt, że jest to dział literatury tworzony z myślą o młodych odbiorcach, a także pozycje czytelnicze, które interesują tę grupę użytkowników.

W literaturze przedmiotu na określenie interesującej nas grupy wytworów używa się następującego nazewnictwa: literatura dla dzieci, literatura dziecięca, literatura osobna bądź literatura czwarta (Wojnarowska, 2013, s. 166–167). Wszystkie te terminy odnoszą się do pozycji skierowanych do najmłodszego odbiorcy, w różny jednak sposób określają ich istotę. Pojęcia literatury dla dzieci oraz literatury dziecięcej stosowane są wymiennie przez badaczy, co jest związane z ich zwyczajowym użyciem. Aneta Wojnarowska pisze:

[...] z historycznego bowiem punktu widzenia termin literatura dla dzieci określa literaturę stosowaną, przeznaczoną dla dzieci, która powstała w okresie poprzedzającym twórczość Marii Konopnickiej, czyli od połowy XVIII w. do lat 80. XIX w. Mowa o licznych przekładach, skrótach, przeróbkach i adaptacjach tekstów uniwersalnych literatury europejskiej i polskiej oraz pierwszych tekstach adresowanych do dzieci, które posiadały jedynie wartość pragmatyczną, obfitując w dydaktyzm i pouczenia (2013, s. 167).

Określenie „literatura dziecięca” odnosi się najczęściej do warstwy estetycznej tekstu, która bazuje na wyobraźni, języku i emocjach – ważnych z dziecięcego punktu widzenia.

Wielu autorów stoi na stanowisku, że ustalenie kryteriów wyodrębniających literaturę dla dzieci jest bardzo trudne. Wanda Krzemińska wskazuje jednak kilka wyznaczników adresowanych do młodego odbiorcy tekstów, spośród których znajduje się: „ciekawa treść

o dużym ładunku emocjonalnym, interesująca postać bohatera [...], jasny, a zarazem barwny styl, fantazja, humor" (1963, s. 8–9). Z założenia utwór dla dzieci ukierunkowany jest na pobudzenie sfery emocjonalnej odbiorcy w celu wywołania poruszenia, zaciekawienia, radości czy zadowolenia. W budowaniu zaangażowania w lekturę ważną rolę odgrywa także fabuła (niezwykłość przedstawionego świata), ale również interaktywność książki, zabawny język czy szata graficzna. Niezwykle ważny staje się bohater, z którym można sympatyzować, kibicować mu, a nawet się z nim utożsamiać.

Z literaturą dla dzieci nieodłącznie związany jest optymizm ostatecznej wymowy ideowej utworu, co wiąże się z reguły z pozytywnym zakończeniem. Zagadnienie to łączy cechy interesujących nas utworów z ich funkcjami, z czego w literaturze przedmiotu najbardziej eksponowany jest edukacyjny i wychowawczy potencjał twórczości literackiej kierowanej do dzieci. Jest ona bowiem źródłem wzorów postępowania i ideałów osobowych oraz prowokuje do stawiania pytań natury aksjologicznej (Frycie i Ziółkowska-Sobecka, 1998). Jak każde dzieło sztuki jest również nośnikiem wartości, w który to świat poprzez kontakt z literaturą dziecko jest wprowadzane. Joanna Papużyńska (1996) zwraca uwagę na doznania uczuciowe, które znacząco wpływają na sferę emocjonalną, estetyczną i moralno-społeczną małego odbiorcy.

Obok funkcji wychowawczej książki są źródłem pozyskiwania wiedzy, angażują intelektualnie, rozwijają kompetencje językowe i zasób słownictwa, wzbogacają wyobraźnię i rozbudzają estetycznie. Kompensują również doświadczane trudności (kompleksy, frustrację, poczucie wyobcowania), są źródłem zabawy, pełnią też funkcje terapeutyczne (wyciszenie agresji, lęków, stanów przygnębienia).

W kontekście śmierci i przemijania właśnie oswajanie lęków oraz ich przezwyciężanie na wzór bohaterów literackich staje się dla młodego odbiorcy źródłem nadziei na poradzenie sobie z własnymi przeżyciami i rozterkami. Dla wielu dorosłych rozmowy o przemijaniu są trudne, a odpowiednia literatura może stać się przyczynkiem do ich podjęcia. Może także pomóc w wyjaśnieniu wielu kwestii, jak również zwrócić uwagę na fakt, że przemijanie jest nieodłączną częścią naszego życia.

Ilustracja w literaturze dla dzieci

Ilustracja przez długi czas traktowana była jako uzupełnienie tekstu literackiego. Stefan Szuman uważał, że dobra ilustracja koresponduje z tekstem, unaocznia tematy, którymi zajmuje się utwór, w zgodzie i harmonii z jego stylem i duchem, nie samodzielnie (Wincencjusz-Patyna, 2008, s. 60–61). Początek XXI wieku przyniósł w tym zakresie zmianę wraz z rosnącą świadomością grafików co do potencjału kreacji artystycznej drzemiącej w ilustracji.

Ilustracja w książkach dla dzieci znacząco różni się od tej w literaturze dla dorosłych. Szczególnie istotna wydaje się adekwatność obrazu w stosunku do wieku i potrzeb odbiorców. Istnieje wiele różnych klasyfikacji ilustracji dziecięcej, ale ze względu na etap rozwojowy, w którym znajduje się młody odbiorca, ilustracje możemy podzielić na:

- kontrastowe – przedstawiające zwykle jeden element pochodzący z otoczenia dziecka, łatwy do odróżnienia na tle innych;
- wieloelementowe i sytuacyjne – ukazujące pierwsze słowa, dźwięki, zwierzęta, członków rodziny, przedmioty czy zabawki. Obrazy bardziej rozbudowane pozwalają określać także czynności. Pojawiają się tu także pierwsze odwołania symboliczne;
- jednoplanowe – narracyjne – umożliwiające małemu odbiorcy zaobserwowanie zależności między postaciami czy emocji. Obiekty mogą być także ukazane schematycznie, ale powinny posiadać charakterystyczne cechy umożliwiające ich rozpoznanie;
- wieloplanowe – narracyjne – dające pewną możliwość uczestnictwa w fabule, jednocześnie pozostawiając miejsce wyobraźni (zaczynają nieco odbiegać od rzeczywistości). Wagę przywiązuje się tutaj do rozwoju dziecięcej kreatywności, a ilustracja przybiera formę bardziej artystyczną;
- emocjonalne – pozwalające młodemu czytelnikowi na uświadomienie sobie ładunku emocjonalnego sytuacji oraz nazywanie stanów i uczuć, które przeżywają bohaterowie;
- symboliczne – obrazy, na podstawie których nie da się opowiedzieć spójnej historii. Bardzo często nawiązują do różnych nurtów w sztuce czy znanych odbiorcy symboli. Kojarzą się luźno z treścią i pozostawiają szerokie pole do interpretacji. Ten rodzaj ilustracji posiada znacznie więcej cech artystycznych niż użytkowych (Centner-Guz, 2017, s. 76–82).

Ilustracje książkowe zapoznają małego odbiorcę z językiem plastycznym i czynią wrażliwym na kształt, linie, kolor czy fakturę. Przygotowują też do roli odbiorców kultury, a nawet w przyszłości twórców. Irena Słońska (1977) zaobserwowała, że ilustracja w książkach dla najmłodszych, aby mogła spełniać podstawową funkcję nośnika doznań estetycznych, powinna uzyskać zainteresowanie odbiorcy. Dziecko musi czerpać satysfakcję z kontaktu z dziełem plastycznym, gdyż wpływa on na rozwój procesów i dyspozycji psychicznych; rozszerza uprzednio poznaną wiedzę; wprowadza dziecko w rzeczywistość sztuki; wzbogaca odczuwane emocje oraz dostarcza odprężenia.

Ilustracje pozwalają także przybliżyć trudne zagadnienia. Interesujące w tym kontekście jest zastanowienie się, jak w literaturze dla dzieci ukazany jest motyw przemijania i śmierci jako źródło nabywania przez młodych czytelników wiedzy o tych trudnych zagadnieniach. Artyści używając metaforycznych przedstawień, mogą bowiem pokazać dziecku zupełnie inne spojrzenie na coś, co często jest nienamacalne i przede wszystkim niezrozumiałe. Obraz pozwala na oswojenie się z trudnymi zagadnieniami i daje możliwość lepszego ich zrozumienia.

Rozumienia pojęcia przemijania w perspektywie rozwojowej

W literaturze psychologicznej dziecięce postawy wobec śmierci dzieli się na trzy etapy zależne od wieku dzieci: 0–5 lat, 6–9 lat i powyżej dziewięciu lat. Uznaje się, że mały człowiek do piątego roku życia traktuje śmierć jako przejściowy stan snu lub odejście. W wieku od sześciu do dziewięciu lat dzieci rozumieją jej ostateczność i zaczynają

odczuwać lęk związany z tą sytuacją. Dopiero powyżej dziesiątego roku życia uznają śmierć za zjawisko powszechne i nieodwracalne. Pomimo zrozumienia dla tego nieuniknionego i nieodwracalnego zjawiska emocjonalnie sytuacja śmierci przerasta młodego człowieka i obserwuje się nieradzenie sobie z tym zagadnieniem w aspektach duchowym i psychologicznym (Zdankiewicz-Ścigała i in., 2018).

W kontekście rozumienia pojęć przemijania, odchodzenia i śmierci ważne jest pojmowanie pewnej ciągłości, początku i końca. Nieodwracalna utrata czegoś jest zupełnie niezrozumiała dla dziecka w wieku 3–4 lat. Maluch, który usłyszy, że ktoś odszedł, wyjechał lub zasnął, najczęściej zadaje sobie pytanie, dlaczego ten ktoś nie może wrócić czy obudzić się. Fakt, że jakiś fragment rzeczywistości pozostaje poza strefą rozumienia, wywołuje chaos, a temu często towarzyszy lęk (Dacka, 2021). W okresie przedszkolnym pojęcie przemijania jest już dzieciom znane, ale tylko i wyłącznie pod hasłami „było” i „nie ma”. Czas również nie posiada dla nich znaczenia, słowa „dzisiaj”, „wczoraj”, „jutro”, „za tydzień” są tylko słowami. Dwie „minutki” i dwie „godzinki” nie są konkretnym odstępem czasu, a jedynie odwzorowaniem znaczenia „krótko” i „długo”. Mały człowiek rozumie, że „jutro” jest czymś innym niż „wczoraj”, ale określenie czasu, np. dwa dni temu, jest dla młodszych dzieci właściwie nie do pojęcia. Słowo „śmierć” w okresie 5–6 lat zaczyna się kojarzyć z końcem czegoś (Ilg i in., 2005, s. 243–246). Przedszkolakom kwestie przemijania można więc wytłumaczyć, opisując bardzo dokładnie i szczegółowo przyczynę i skutek danych wydarzeń bądź znajdując wytłumaczenie, które dla dziecka, w jego pojęciu świata, będzie wystarczające. Kolejny etap rozwojowy nazywany wiekiem wczesnoszkolnym i szkolnym charakteryzuje się wyższym rozwojem poznawczym i początkiem myślenia konkretno-logicznego. Dzieci w tym okresie rozumieją już dobrze, że śmierć jest czymś nieodwracalnym. Są jednak przekonane, że dotyczy to wyłącznie ludzi starych. Uczniowie klas 1–3 starają się coraz częściej dociekać przyczyn odchodzenia. W tym wieku dzieci mniej interesuje kwestia fizycznego końca życia, rozpoczyna się natomiast intensywne poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, co dzieje się po śmierci.

Problematyka rozumienia śmierci i przemijania na kolejnych etapach rozwojowych jest stosunkowo dobrze opisana na gruncie psychologicznym (Borucka-Iwańska i Dołęga, 2018), brakuje natomiast tej kategorii w procesie wychowania współczesnego człowieka. W społeczeństwach tradycyjnych śmierć była naturalną częścią rzeczywistości, z którą wiele dzieci oswajało się w życiu codziennym. Współczesna kultura zmarginalizowała i poniekąd strywalizowała interesującą nas kategorię, przez co postulowana jest coraz częściej edukacja tanatologiczna (Sztobryn-Bochomska, 2017).

Narracja poprzez ilustracje w wybranych książkach dla dzieci traktujących o odchodzeniu

Pierwszą analizowaną książką jest *Gęś, śmierć i tulipan* Wolfa Erlbrucha (2008) – przepiękna w swojej prostocie historia, gdzie oszczędne w formie ilustracje oddają klimat i sens przemijania. Książka opowiada o przyjaźni między życiem a śmiercią, która jest

tu dosłowna, stereotypowa, ale i piękna. Kościotrup ubrany w kraciatą podomkę z nie-ludsko wielką „głową” odbiega od realiów anatomii, wielkie oczodoły i bezzębny uśmiech nadają śmierci „sympatyczny” wygląd. Gęś również wygląda pociesznie ze swoim zbyt długim dziobem i krótkimi nóżkami. Autor książki użył stonowanych kolorów, szarości i brązów. Zabieg ten miał zapewne na celu nieodwracanie uwagi czytelnika od fabuły i głównych bohaterów. Dużo wolnych przestrzeni i białe kartki pozostawiają miejsce na własną interpretację. Co ciekawe, śmierć nie pojawia się nagle, ale niemal „od zawsze” towarzyszy gęsi. Pomimo tego, że gęś śmiertelnie się jej boi i próbuje się buntować, to dochodzi jednak do wniosku, że ona (śmierć) i tak w końcu się pojawi. Może lepiej się z nią osławając, a nawet zaprzyjaźnić? Razem więc spędzają czas, kąpią się w stawie, toczą filozoficzne rozmowy o niebie i piekle, o życiu i śmierci. Gęś ogrzewa śmierć, gdy tej jest zimno, a któregoś wieczoru, gdy z nieba zaczyna padać śnieg, gęś prosi, by to śmierć ją ogrzała. Wtedy śmierć patrzy na nią długo, a gęś przestaje oddychać. Przyjaciółka zanosi ją nad rzekę, układa na wodzie i długo patrzy, gdy ta odpływa. Autor tej opowieści nie moralizuje, nie straszy, nie przepowiada, nie szuka odpowiedzi, jedynie stwierdza fakt, że koniec jest nieunikniony, że każdy musi odejść, bo takie jest życie.

Kolejne ciekawe pozycje to *Jestem Śmierć* oraz *Jestem Życie* duetu autorki Elisabeth H. Larsen i ilustratorki Marine Schneider. Jest to historia dwóch siostr, które wzajemnie się dopełniają. Autorki stworzyły prostą opowieść odpowiadającą na pytanie, czym jest śmierć i czym jest życie. Obie pozycje opisują świat, który nas otacza i zwracają uwagę na fakt, że w każdej, nawet najmniejszej rzeczy, mieści się i jedno, i drugie. Autorki podkreślają obecność odchodzenia w naszym życiu, ukazując je jako naturalne zjawisko – ani złe, ani dobre. W sferze ilustracyjnej Śmierć nie jest przedstawiona jako przerażający kościotrup, lecz bardzo przypomina Życie. Może jest trochę blejsza od swojej siostry, ale jeździ na rowerze, wacha kwiaty i rozmawia ze zwierzętami. Można jednak odróżnić ją od Życia. Nie zastosowano w tej pozycji jednak typowych dla dziecięcej literatury kontrastów, które zazwyczaj pomagają odróżnić dziecku istotę postaci – dobre są zazwyczaj radosne i kolorowe, a te złe ponure i przedstawione za pomocą zimnych barw. Tym razem podkreślono odmiennosć głównych postaci, ich inność i wyjątkowość, by uświadomić małemu odbiorcy, że zarówno Życie, jak i Śmierć są tak samo ważne. Personifikacja czegoś, co w realnym świecie jest dla dziecka nienamacalne, pozwala mu osławiać demoniczność śmierci oraz pomaga zrozumieć i zaakceptować ją jako coś potrzebnego, by życie mogło w pełni rozkwitać. Przywołane pozycje wskazują, że w literaturze dla dzieci śmierć zilustrowana zostaje w sposób przyjazny jako nieunikniona część życia, z którą warto się oswoić. Jej reprezentacje mają służyć zaakceptowaniu tego, co nieuniknione.

Pozycje traktujące o przemijaniu, które warto przywołać, to *Pustka* Marianny Sztymy oraz *Kiedy nadchodzi Smutek* Ewy Eland. Traktują one głównie o akceptacji trudnych emocji i sposobach radzenia sobie z nimi. Marianna Sztyma, malarka i ilustratorka, mimo że na co dzień zajmuje się ilustracją prasową, tworzy także komiksy i projektuje okładki. *Pustka* jest właśnie komiksową, obrazkową historią dziewczynki, która straciła swojego kota. Pewnego dnia puka do niej tytułowa bohaterka Pustka. Ilustratorka przedstawia ją jako białą plamę, która otacza wszystko wokół dziewczynki, ogarnia legowisko kota, jego

miseczek i zabawki. Białą plamę pustki zestawiono z niezwykle barwną postacią dziewczynki – kolorowa sukienka, pokój pełen kwiatów. Białą plamę uznać można za rodzaj metaforycznego wyjaśnienia braku kogoś lub czegoś. W podobnym tonie zilustrowana została książka *Kiedy nadchodzi Smutek* Evy Eland. Tytułowy Smutek jest przedstawiony w niej jako niebieski ludzik, podobny nieco do Barbapapy. Odwiedza on chłopca i razem spędzają czas. Chłopiec próbuje znaleźć ludzikowi zajęcie – słuchają muzyki, idą na spacer, rysują. W przywołanej pozycji autorka przedstawia uczucie jako osobę, z którą dziecko może spędzić czas, zaakceptować ją i dzięki temu poczuć się lepiej. Przywołane pozycje pozwalają dzieciom na nazwanie i zrozumienie własnych emocji, które próbowano zilustrować w jak najprostszy, a zarazem dosłowny sposób.

Pozycje takie jak *Wszędzie i we wszystkim* Pimma van Hesta i Sassafras de Bruyn, *Mój dziadek był drzewem czereśniowym* Angeli Nanetti (il. Anastazja Stefurak) oraz *Cudowna wyspa dziadka* Benjiego Daviesa traktują o obecności tych, których z nami już nie ma. Fabuła pierwszej z wymienionych pozycji prezentuje historię małej Yolandy, której mama umiera. Dorośli nie bardzo chcą o tym rozmawiać, a ona nie rozumie, co się stało. Rozpoczyna poszukiwania swojej mamy i okazuje się, że dostrzega ją w różnych rzeczach wokół siebie. Dziewczynka zaczyna także zauważać, że każdy członek rodziny dostrzega jej mamę w czymś innym – tata w obrazie, który namalowała, i w kubku, któremu przykleiła uszko. Babcia dostrzega część swojej córki we wnuczce. Dziadek w różach, które mama Yolandy posadziła, będąc dzieckiem, a które nadal co roku kwitną. Ten wzruszający tekst Pimma van Hesta uzupełniają nastrojowe ilustracje Sassafras de Bruyn – metaforyczne, dające przestrzeń własnym interpretacjom.

W drugiej przywołanej książce autorka porównuje człowieka do drzewa, które rośnie i coraz bardziej się rozgałęzia. To historia 6-letniego Antoniego, który miał szczególną więź ze swoimi dziadkami. Gdy dziadek zaczyna chorować i traci siły, trudno przychodzi chłopcu pogodzić się z odchodzeniem tej ważnej dla niego osoby. Oprawa graficzna autorstwa Anastazji Stefurak bardzo przypomina ilustracje de Bruyn. Obie ilustratorki starały się przedstawić życie najważniejszych dla głównych bohaterów osób, mamy i dziadka, poprzez zdjęcia w albumach oraz szczęśliwe chwile i wspomnienia, które razem dzielili. Mimo dużej ilości kolorów, ilustracje są nieco zgaszone, melancholijne i utrzymane w klimacie nostalgii.

Cudowna wyspa dziadka, napisana i zilustrowana przez Benjiego Davisa, także w metaforyczny sposób opowiada o śmierci. Autor ani razu nie używa słowa „śmierć”, „choroba” czy „starość”, ale czytelnikowi łatwo odczytać jego intencje. Bohater opowieści wyrusza ze swoim dziadkiem w podróż pełną przygód i nowych doświadczeń. W końcu docierają do wyspy i tu dziadek prosi wnuka, by sam wrócił do domu, a jego pozostał. Chłopiec widzi, że jego dziadek jest szczęśliwy, więc żegna się z nim bez niepokoju. Pełne szczegółów i kolorów ilustracje napędzają czytelnika radością i spokojem. Mimo że jest to opowieść o odejściu najbliższej osoby, autor utrzymuje tę smutną myśl jakby w tle, gdyż na pierwszy plan wysuwają się wspaniałe wspomnienia i przygody, miłość i szczęście, a także „rajskość” wyspy. Dzięki takiej publikacji rodzice mogą przygotować najmłodszych na odejście najważniejszych w ich życiu osób, ośwoić śmierć i nauczyć, że póki mamy wspomnienia, to nasi bliscy będą zawsze z nami.

Ilustracyjna narracja o przemijaniu w literaturze dla dzieci – podsumowanie

Temat przemijania można ośwoić za pomocą słowa, ale także obrazu. Różnorodność podejść ilustratorskich, technik, kolorystyki, kompozycji od prostych geometrycznych kształtów aż po skomplikowane, pełnych szczegółów i metafor przedstawienia wspiera znacząco treść i wspomaga w zrozumieniu trudnych zagadnień. W przywołanych egzemplifikacjach skupiono się na zastosowanych przez ilustratorów różnorodnych zabiegach artystycznych, które umożliwiają jak najpełniejszy odbiór warstwy literackiej charakteryzowanych pozycji.

Rola książek o tematyce przemijania sprowadza się nie tylko do przedstawienia trudnego tematu w sposób przystępny dzieciom, ale ich zadaniem jest przede wszystkim ułatwienie rodzicom podjęcia rozmowy o tych kwestiach. Zdaniem Roberta Kastenbauma podstawowe czynniki wpływające na rozumienie pojęcia śmierci przez dzieci to: etap rozwojowo-poznawczy, osobowość i cechy indywidualne oraz osobiste doświadczenia – w tym komunikacja, wsparcie i posiadane wcześniej informacje (Dacka, 2021). Rozumienie śmierci przez dzieci rozwija się stopniowo, więc wspomaganie tego procesu na poszczególnych etapach rozwojowych przez rodziców jest znaczące. Przemilczanie tematyki może nieść za sobą liczne konsekwencje w postaci lęków i przerażenia związanego ze strachem przed utratą najbliższych osób. Psychologowie wskazują także, że pierwszą rozmowę o śmierci warto z dzieckiem przeprowadzić, zanim pojawią się trudne emocje. Informacje na ten temat należy także dozować z uwzględnieniem wieku i wrażliwości dziecka.

We wprowadzaniu dziecka w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym w tematykę śmierci i przemijania niezwykle pomocna może okazać się literatura. Wybrane egzemplifikacje silnie oddziałują na emocje, ale także kształtują sferę poznawczą, a ubogacone ilustracjami wpływają na rozwój estetyczny młodego człowieka. Przywołane pozycje mają cechy utworów o charakterze terapeutycznym i są dostosowane do poziomu rozumienia i myślenia dziecka w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Praca z takim materiałem podpowiada podopiecznym, jak poradzić sobie z nieznanymi dotąd emocjami i nabrać do nich dystansu (Józefowicz, 2017). Wartość terapeutyczną utworów niewątpliwie wzmacniają towarzyszące tekstom ilustracje, których znaczenie i walory artystyczne warto akcentować.

BIBLIOGRAFIA

- Borucka-Iwańska, A. i Dołęga, Z. (2018). Dziecko w żałobie – przegląd wybranych podejść teoretycznych. *Psychologia Rozwojowa*, 23(1), 9–23. <https://doi.org/10.4467/20843879PR.18.001.8596>
- Centner-Guz, M. (2017). Wartości ilustracji w książce obrazkowej i ilustrowanej w perspektywie porządku jej udostępniania dzieciom. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, 12(3/45), 69–87. <https://czasopisma.ignatianum.edu.pl/eetp/article/view/888>
- Dacka, M. (2021). Śmierć jako wydarzenie trudne w życiu dziecka. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J. Paedagogia–Psychologia*, 34(3), 181–198. <http://dx.doi.org/10.17951/j.2021.34.3.181-198>

- Davies, B. (2021). *Cudowna wyspa dziadka* (M. Pietrzyk, tłum.). Znak Emotikon.
- Eland, E. (2019). *Kiedy nadchodzi smutek* (Z. Raczek, tłum.). Wydawnictwo Mamania.
- Erlbruch, W. (2008). *Gęś, śmierć i tulipan* (Ł. Żebrowski, tłum.). Wydawnictwo Hokus-Pokus.
- Frycie, S. i Ziółkowska-Sobecka, M. (1998). *Kształcenie literackie w okresie wczesnoszkolnym. Poradnik metodyczny dla nauczycieli klas początkowych*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna Towarzystwa Wiedzy Powszechnej.
- van Hest, P. i de Bruyn, S. (2019). *Wszędzie i we wszystkim* (M. Stonawska, tłum.). CoJaNaTo.
- Ilg, F.L., Bates, A.L. i Baker, S.M. (2005). *Rozwój psychiczny dziecka. Od 0 do 10 lat. Poradnik dla rodziców, psychologów i lekarzy* (M. Przyłipiak, tłum.). Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Józefowicz, A. (2016). Oswajanie z przemijaniem – temat śmierci we współczesnej literaturze dla dzieci. Terapeutyczne walory wybranych powieści. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 15(3), 152–169.
- Krzemińska, W. (1963). *Literatura dla dzieci i młodzieży. Zarys dziejów*. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.
- Larsen, E.H. i Schneider, M. (2021). *Jestem Śmierć* (K. Tunkiel, tłum.). Krótkie Gatki.
- Larsen, E.H. i Schneider, M. (2021). *Jestem Życie* (K. Tunkiel, tłum.). Krótkie Gatki.
- Mazepa-Domagala, B. (2008). O ilustracji w książce literackiej dla dzieci. W: K. Heska-Kwaśniewicz (red.), *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)* (s. 327–343). Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Nanetti, A. (2018). *Mój dziadek był drzewem czereśniowym* (J. Mikołajewski i M. Mikołajewska, tłum.). Nasza Księgarnia.
- Papuzińska, J. (1996). *Dziecko w świecie emocji literackich*. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.
- Słońska, I. (1977). *Psychologiczne problemy ilustracji dla dzieci*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Sztobryn-Bochomulska, J. (2017). (Nie)obecność kategorii śmierci w edukacji dzieci – głos w dyskusji. *Przegląd Pedagogiczny*, 2, 153–164.
- Sztyma, M. (2017). *Pustka*. Centrala – Dobre Komiksy.
- Wincencjusz-Patyna, A. (2008). *Stacja ilustracja. Polska ilustracja książkowa 1950–1980. Artystyczne kreacje i realizacje*. Akademia Sztuk Pięknych im. Eugeniusza Gepperta, Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Wojnarowska, A. (2013). Dziecko i tekst literacki – o wartościach edukacyjnych literatury dla dzieci. W: I. Adamek, Z. Szarota i E. Żmijewska (red.), *Wartości w teorii i praktyce edukacyjnej* (s. 166–183). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Zdankiewicz-Ścigała, E., Herda, M. i Odachowska, E. (2018). Dziecko wobec śmierci. Jak dzieci opisują stratę bliskiej osoby. *Psychologia Wychowawcza*, 55(13), 25–38. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0012.4751>

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Source of funding

Lack of funding sources.

Disclosure statement

No potential conflict of interest was reported by the author(s).